

DEBATT

DEN SVENSKA PRODUKTIONENS TILLVÄXT OCH FÖRDELNING SEDAN 1900

Hur många gånger har det ej sagts att det är LO:s och det socialdemokratiska partiets förtjänst, att industriarbetarna ekonomiskt har det bättre nu än förr.

Man menar då, och säger det också, att arbetarna förr var utsugna. Men »utsugningen» har nu minskat eller upphört, just genom dessa organisationers kamp mot utsugarna. Fastän kritiska röster mer och mer höjts mot ett sådant tänkesätt lever det kvar hos nästan hela arbetareklassen och genom den ständiga upprepningen har det blivit såsom ett axiom för större delen av vårt folk. Och icke blott för vårt folk utan även annorstädes.

Låt oss emellertid titta på saken.

I en artikel i april 1956 i tidningen »Företagaren» trodde sig signaturen »Den tänkande fabrikören» konstatera, att industriarbetaren i Sverige mellan åren 1938 och 1955 fått sin realtimförtjänst ökad så mycket som nationalinkomsten per individ ökat i storlek, men icke mer.

Ur en skrift av Tore Sellberg, Byrån för ekonomisk information, Stockholm 1955, »Kurvorna visar vägen» tagas vissa av följande siffror. Nationalinkomsten i 1954 års penningvärde var år 1900 1 550 kronor per individ och 1954 5 170 kronor. Sellberg reserverar sig för att omräkningen till realvärden är omöjlig att göra exakt.

Han anger även reallönen för manliga industriarbetare i 1954 års pen-

ningvärde år 1900 till 115 öre per timme och 1954 till 425 öre per timme.

Totala nationalinkomsten var år 1900 7 740 miljoner kronor och 1954 37 300 miljoner kronor, allt i 1954 års penningvärde, dvs. var 1954 ca 4,8 gånger så stor som 1900. Samtidigt har emellertid Sveriges befolkning stigit från 5,14 miljoner till 7,23 miljoner individer.

Per individ fanns alltså ett 3,4 gånger större produktionsresultat att fördela år 1954 än år 1900. Men industriarbetarens reallön hade samtidigt ökat 3,7 gånger per arbetstimme räknat.

Genom att med Sellbergs siffror undersöka ökningen av nationalinkomsten och industriarbetarens lön från ett år till det nästa, dvs. använda oss av ränta på ränta-tabeller, finner vi, att medan nationalinkomsten ökat 2,3 % per år har industriarbetarens timförtjänst stigit med 2,4 %, allt i konstant penningvärde.

Om man antar att 1900 års timförtjänst varit »riktig» skulle, på grund av produktionens ökning, den »riktiga» timinkomsten år 1954 ha varit $3,4 \times 115 \sim 390$ öre mot i verkligheten 425 öres timlön. Av reallöneökningen 310 öre/timme skulle alltså 275 öre ha kommit genom produktionsökningen och endast 35 öre genom fackföreningarnas medverkan till dess fördelning.

I Eli Heckschers bok, »Svenskt arbete och liv», upplagan 1957 med kom-

pletterande tillägg av Arthur Montgomery och Bengt Svensson, säges (sid. 302) att nationalinkomsten per invånare ökades omräknad i fast penningvärde från 1861 till 1914 3,1 gånger 1861 års siffra. Med hänsyn till penningvärdets ändringar — »i den mån detta är möjligt» — får man för industriarbetarnas löner ungefär 2²/₃ gånger utgångsläget. Mellan 1800-talets mitt och 1939 anses, att man möjligen kan räkna med fyrdubbling. »Det är onekligen påfallande att sålunda icke ens industriarbetarnas standard förefaller ha vuxit starkare än den genomsnittliga nationalinkomsten per invånare, varvid man likväl bör minnas att den senare också kräver avsättning för ett härvid icke avdraget sparande, som till största delen utfördes av andra samhällsklasser än arbetarna.»

Enligt principen ränta på ränta skulle med Heckschers siffror nationalinkomsten pr individ 1861–1914 ha ökat med 2,2 % pr år och industriarbetarnas inkomster med 1,9 %.

Ur Heckschers bok (sid. 400) framgår även, att reallönen för industriarbetare m. fl. 1913–1940 pr timme ökat från index 100 till index 180 och per dag från 100 till 150. Omräknat med ränta på ränta innebär detta att årliga ökningen av timförtjänsten är 2,2 % pr år och av dagslönen 1,5 %. Heckschers siffror för reallönens ökning är alltså lägre än Sellbergs. Men de omfattar ju delvis olika perioder.

Ur F. A. Harper: »Varför stiger lönerna?», Stockholm 1957, framgår (sid. 20) att för U. S. A. »produkten» per timme och timlöner båda uttryckta i konstant penningvärde från 1910 till 1955 följt varandra så nära som tänkas kan. Om »produkten» per timme år 1910 var -35 och 1955 +70, var timlönen 1910 -37 och 1955 +72, allt från en antagen medellinje.

I såväl Sverige, där fackföreningarna har stor makt, som i U. S. A., där

de betyder väsentligt mindre, har reallönen för industriarbetarna följt nationalproduktionens ökning, utan annat än tillfälliga avvikelser. Arbetsmarknadens parter har i detta avseende för Sverige och U. S. A. i sin helhet inte kunnat göra något nämnvärt, vare sig till eller ifrån.

I ett tillägg av Sven Rydenfelt till Harpers bok (sid. 135) påpekas, att Axel Strand öppet vidgår att löneglidningar, dvs. lönehöjningar utöver dem arbetsmarknadens parter bestämt, betingas av arbetsmarknadssituationen och sker den fackliga rörelsens hjälp förutan. Med andra ord, en jämvikt inställer sig trots parternas försök att hindra den!

Nu svaras måhända, att industriarbetarna sedan 1900 fått andra förmåner än direkt höjning av kontantininkomsten, t. ex. förkortning av arbetstiden, naturainkomster, bättre sociala förmåner, bättre bostäder, bättre skolgång, lägre skatter, högre anseende, större makt, ökat självförtroende.

Vad anseendet, makten, självförtroendet beträffar bestridas de inte, men här ämnar jag endast tala om de rent materiella förbättringarna, de som är mer eller mindre mätbara.

Skatterna för industriarbetarna torde vara väsentligt högre nu än då. Ur en festskrift för en industri säger en intervjuad arbetare, att då (1900): »Arbetarna hade inte så mycket att säga till om i det kommunala, de betalade så litet i skatt.» — »Hela skatten, både kronoskatt och kommunalskatt gick till 2:75 för en arbetare.»

I den index som användes är direkta skatterna borttagna, däremot icke indirekta skatter eller subventioner, vilka båda senare dock delvis upphäver varandras inverkan.

Dagsförtjänsten var då 2–3 kronor plus vissa naturaförtjänster, och de senare var ingalunda små. Men vad betydde de i dagens penningvärde?

Inverkan av arbetstidens förkortning är eliminerad i och med att vi talar om inkomsten per arbetstimme resp. produktionens ökning per individ. Hade man nämligen i stället för 48 timmar arbetat 56 timmar är det möjligt, ehuru ej säkert, att produktionen varit större än nu.

Låt oss se på penningvärdets förändring 1900–1954.

I Sandor Asztély's bok »Det riskviliga kapitalets förvaltning», Handels-högskolans i Göteborg skriftserie, Uddevalla 1955, sid. 125 ff., finnas åtskilliga index som är användbara, och i Balans, häfte 5 1955, har Gustaf Åkerman en kritisk artikel »Den missvisande bostadsindex».

Asztély har en levnadskostnadsindex 1830–1954, konstruerad genom omräkning av sifferserierna ur Myrdal-Bouvin 1830–1913, Socialstyrelsens (gamla) levnadskostnadsindex utan skatter och sociala förmåner sedan 1914, Socialstyrelsens (nyare) levnadskostnadsindex sedan 1935.

Enligt denna konstruerade levnadskostnadsindex hade index stigit från 87 år 1900 till 332 år 1954, eller om 1900 sättes som bas, från 100 till 382.

Gustaf Åkermans kritik riktar sig mot nu använda konsumentprisindex med basår 1949 på grund av att den däri ingående bostadsposten är en abstrakt räkneprodukt, emedan vi ej har en bostadsmarknad med fri hyresbildning. Han anser därför att ett levnadskostnads- resp. konsumentprisindex med bas 1935 borde vara snarare 231 än som nu 222. Då Asztély tydligen ej använt sig av Åkermans granskning skulle möjligen Asztély's index för år 1954 visa något för lågt värde.

Vilket index man än använder kan kritiserars, varför vi nöjer oss med att i fortsättningen säga, ur industriarbetarens synpunkt, med hänsyn till penningvärdets fall, att 1 krona av år 1900 motsvarar 3,82 kronor 1954.

Men om man dessutom godtar att produktionsresultatet av 1900 år 1954 var 3,4 gånger så stort och industriarbetaren skulle ha precis lika andel 1954 som 1900, motsvarar en inkomst av 1 krona år 1900 $3,4 \times 3,82 \sim 13$ kronor år 1954, eller omvänt 1 krona 1954 motsvarar ca 8 öre 1900.

I pengar räknat skulle en arbetare, som år 1954 tjänade 4,25 per timme icke vara mer gynnad än en som 1900 hade en timförtjänst av 33 öre.

Låt oss nu titta på naturainkomsterna 1900 och 1954.

Om en industriarbetare år 1900 hade 1 rum till 1 rum plus kök skulle det 1954 motsvara en »brödbit» av 3,4–6,8 rum inkl. kök. Men då bostäderna nu i gemen är bättre ombonade, har flera moderniteter, får man måhända säga, att en bostad av 1 rum–1 rum plus kök plus bränsle år 1900 i värde år 1954 motsvarar en modern lägenhet om 2 rum + kök inklusive bränsle av såg lågt räknat 1 800 kronor per år.

År 1900 var ofta fri läkare en naturaförmån för industriarbetarna. Med sjukkassereformen 1955 försvann väl denna princip, om den ens varit kvar så länge.

Det fanns ett tämligen väl utvecklat skolväsende redan vid sekelskiftet. Om detta följt med den allmänna utvecklingen skulle det varit 3,4 gånger bättre 1954 än då, t. ex. genom att skoltiden varit 3,4 gånger så lång, antalet elever per klass blivit 3,4 gånger mindre än då eller en kombination därav.

Vare sig ovannämnda förmåner tillkommit genom det allmännas försorg eller genom industrien måste hänsyn tagas till denna faktor 3,4, när man vill bedöma utvecklingen.

Man har folkpension nu och ännu så länge väl pensionstillägg för en större del av arbetarna från arbetsgivaren. Hur var det 1900? I »Från Fugger till Kreuger», utgiven av Eko-

nomisk-Historiska Föreningen i Lund 1957 talar Pär-Erik Bark om »Enskifte och socialvård». Där framgår, att lantarbetare pensionerats redan i början av 1800-talet, och det från 58 års ålder, såväl i natura, som genom pensionsinrättningar. Även änkan och barnen fick pension, barnlös änka t. o. m. från 48 års ålder.

I samma bok talar Lennart Jörberg i »Företagare och arbetare under industrialismens genombrottsskede» om sjukkassor, arbete på lager under dåliga konjunkturen, läkarvård, upprättande av skolor och pensioner för industriarbetare långt före år 1900.

Torsten Nothin nämner i »De som länkat landets öden», 1957, om industriarbetarpensionering på 1880-1890-talet.

De »gratualier» som arbetarna vid åtskilliga industrier sedan långt gången tid fått var ju pensioner och socialförmåner av betydande värde.

Framför mig ligger ett pensionsbrev, upprättat 9 augusti 1890 för en då 22-årig industriarbetare, som vid 20 års ålder inflyttat till ett ingalunda stort järnverk i Mellansverige. Han tillförsäkrades skriftligen fr. o. m. 1929, alltså från 60 års ålder, följande pension för sig och sin hustru, vilken pension även med viss förhöjning jämte fri läkarvård utbetalades till deras död som timade, mannens 1936 och hustruns 1947: »Pensionen utgår i 2:ne klasser, nämligen 1:sta gradens och 2:dra gradens pension, den förra till belopp av 120 kronor, den senare med 240 kronor. Utom den kontanta pensionen åtnjuter pensionär husrum och vedbrand, afstår han från dessa naturaförmåner, lämnas honom godtgörelse på sätt Bruksstyrelsen bestämmer.»

Och vidare: »Arbetare, som uppnått 60 år och minst 25 år varit i bolagets tjänst, samt derunder ådagalagt ett hedrande uppförande, vare berätt-

tigad till 1:sta gradens pension. När lämplig sysselsättning ej kan pensionsberättigad arbetare längre beredas, vare han skyldig afgå från sin ordinarie arbetsanställning vid bruket och åtnjute han då 2:dra gradens pension.»

Även änka och barn erhöll pension efter arbetare, som varit i tjänst minst 25 år.

Vad skulle denna pension vara värd om pensionsbrevet utfärdats 1954 i stället för 1890?

240 kronor per år för 1890 skulle om hänsyn endast togs till penningvärdets fall vara ca 970 kronor, om hänsyn även togs till produktionens tillväxt under 64 år med 2,3 % ca 4 300 kronor. Härtill skall alltså värdet av bostaden läggas med säg 1 800 kronor.

Om samma pensionsutfästelse skulle gjorts år 1954 borde den alltså ha blivit å ca 6 000 kronor, alltså ingen dålig pension.

Att penningvärdet för den angivna utfästelsen sjunkit kan ju ej bruksföretaget lastas för. Det får väl skyllas på »regeringen». Produktionens tillväxt får väl däremot industrien åtminstone delvis ta äran av.

Med det sagda har jag velat visa, huvudsakligen med andras siffror, att »den gamla goda tiden» ej var mindre hänsynsfull mot de anställda än nutiden. Den fria konkurrensen bl. a. gjorde, att vid sekelskiftet en jämvikt mellan industriarbetarnas löner och produktionens storlek fanns, som inte ens en mer än 50-årig fackföreningsrörelse kunnat rubba. Tages hänsyn till Heckschers siffror tyckes arbetaren ej fått det bättre under den tid han behandlar. Sellbergs siffror skulle möjligen tyda på någon förbättring. Båda författarna har reserverat sig. Och jag själv har måhända generaliserat vissa saker.

Om någon kritiker har andra siffror

att komma med bör de insättas. Det finnes omdömesgillt folk som anser att vi i Sverige glömt en del utgiftsposter, t. ex. försummat vägväsande, vattenrening, varför nettonationalinkomsten skulle vara längre än vi tror. Men den princip jag framlagt för jämförelsen tror jag är riktig.

Slutsatsen kan ej bli mer än en. Blott genom ökningen av produktionsstorlek har industriarbetarnas levnadsstandard höjts. Lika blir det i framtiden.

Skulle ökningshastigheten bli större än den hittills varit får industriarbetarna helt automatiskt del därav, blir den lägre får de lida därför.

I nutiden torde endast fåtalet arbetsgivare i detta land vilja undvara arbetarnas fackföreningar, och det vill säkerligen ej arbetarna heller. Men Arbetsgivareföreningens och LO:s nytta ligger på andra områden än man förfäktar. Produktionsresultatens fördelning kan de i det långa loppet praktiskt taget inte påverka.

Åtskilliga arbetareförbund, icke minst det som nuvarande LO-chefen Arne Geijer kom ifrån, Svenska Metallindustriarbetareförbundet, har länge hävdad att arbetarna skall vara positiva till rationaliseringar inom industrierna och denna uppfattning är spridd i de lokala fackföreningarna. Men därifrån och till uppfattningen att produktionsresultatens fördelning sker automatiskt är ett långt steg.

Allmänna opinionen vet praktiskt taget ingenting i denna sak.

Hur vore det med en allmän diskussion, där den offentliga opinionen kunde få klart för sig hur viktigt det är, åtminstone ur materiell synpunkt, att alla parter i denna fråga drar åt samma håll. Drar man åt motsatta håll, antingen fackligt eller praktiskt kan produktionsresultaten minska i stället för att öka.

En uppgift för Industriförbundet eller Sparfrämjandet att ordna en sådan diskussion?

Faber philosophicus.